

ЦІЛЬОВА ТА ЕТИЧНА НЕЕФЕКТИВНІСТЬ ФОРМАЛЬНИХ ПРАВИЛ ЯК ЧИННИК ПОШИРЕННЯ МАНІПУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИМИ НАСТРОЯМИ ТА УПОВІЛЬНЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНИХ РЕФОРМ

©2021 АБРАМОВ Ф. В.

УДК 330.1
JEL: D70; O17

Абрамов Ф. В. Цільова та етична неефективність формальних правил як чинник поширення маніпулювання суспільними настроями та уповільнення інституційних реформ

Метою статті є виявлення критеріїв доцільності реформування формальних правил зі значною цільовою та етичною неефективністю в умовах поширення практики маніпулювання суспільними настроями. Встановлено, що в структурі формальних правил з цільовою чи етичною неефективністю може бути виділено дві складові: базові формальні правила, що приймаються для досягнення певної мети, та другорядні формальні правила, що мають забезпечити належне виконання відповідних базових формальних правил і компенсувати їх неефективність. За відсутності маніпулювання суспільними настроями основним чинником, що обумовлює негативний вплив формальних правил з цільовою чи етичною неефективністю на динаміку формальних правил та ефективність інституційних реформ, є зростання кількості другорядних формальних правил. На відміну від цього, в умовах поширення практики маніпулювання суспільними настроями, основними загрозами для успішності інституційних реформ є: значна зворотна несиметричність базових формальних правил і спроможність формальних правил з цільовою або етичною неефективністю самостійно створювати умови, що є сприятливими для маніпулювання суспільними настроями. Виявлено, що доцільність реформування формальних правил, що характеризуються цільовою чи етичною неефективністю, визначається тим, чи перетворилися відповідні формальні правила на інструмент маніпулювання суспільними настроями: у тих випадках, коли неефективні формальні правила перетворилися на такий інструмент, їх реформування стає недоцільним і має бути відкладено до усунення практики маніпулювання суспільними настроями навколо питань, що регулюються цими формальними правилами. Показано, що в умовах поширення практики маніпулювання суспільними настроями додатковим критерієм доцільності реформування неефективних формальних правил виступає відсутність поширення практики маніпулювання суспільними настроями на коло проблем, що регулюються відповідними неефективними формальними правилами.

Ключові слова: маніпулювання суспільними настроями, інституційні реформи, формальні правила.

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-6-6-12>

Бібл.: 25.

Абрамов Федір Володимирович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри загальної економічної теорії, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (вул. Кирпичова, 2, Харків, 61002, Україна)

E-mail: Abramov@khpі.edu.ua

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4825-3974>

UDC 330.1
JEL: D70; O17

Abramov F. V. The Purposeful and Ethical Inefficiency of Formal Rules as a Factor in the Spread of Manipulation of Social Sentiment and in Slowing Down the Institutional Reforms

The article is aimed at identifying criteria for the feasibility of reforming the formal rules with significant purposeful and ethical inefficiency in the context of spreading the practice of manipulation of social sentiment. It is found that in the structure of formal rules with purposeful or ethical inefficiency, two following components can be allocated: basic formal rules adopted to achieve a specific goal; secondary formal rules that should ensure the proper implementation of the relevant basic formal rules and compensate for their inefficiency. In the absence of manipulation of social sentiment, the main factor that causes the negative impact of formal rules with purposeful or ethical inefficiency on the dynamics of formal rules and the effectiveness of institutional reforms is an increase in the number of secondary formal rules. In contrast, in the context of the spread of the practice of manipulation of social sentiment, the main threats to the success of institutional reforms are: significant inverse asymmetry of basic formal rules; the ability of formal rules with purposeful or ethical inefficiency to independently create conditions that are favorable for the manipulation of social sentiment. It is identified that the feasibility of reforming formal rules characterized by purposeful or ethical inefficiency is determined by whether the relevant formal rules have turned into an instrument for manipulation of social sentiment: in cases where ineffective formal rules have become such an instrument, their reform becomes impractical and should be postponed until the practice of manipulation of social sentiment around issues regulated by these formal rules is eliminated. It is shown that in the context of the spread of the practice of manipulation of social sentiment, an additional criterion for the feasibility of reforming ineffective formal rules is the absence of spread of the practice of manipulation of social sentiment into a range of problems regulated by the relevant ineffective formal rules.

Keywords: manipulation of social sentiment, institutional reforms, formal rules.

Bibl.: 25.

Abramov Fedir V. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of General Economic Theory, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute» (2 Kyrpychova Str., Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: Abramov@khpі.edu.ua

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4825-3974>

Успішність інституційних реформ значною мірою залежить від правильного вибору тих формальних правил, що підлягають скасуванню чи заміні більш ефективними формальними правилами. Загалом може бути виділено три основні «критерії доцільності реформування неефективних формальних правил: прийнятність для суспільства мети, досягненню якої мають сприяти неефективні формальні правила; низький рівень трансакційних витрат заміни формальних правил, порівняно з очікуваною перевагою від їх зміни; відсутність прямої несиметричності альтернативних формальних правил» [1]. Намагання підвищити ефективність формальних правил, що не відповідають цим критеріям, не лише приречене на поразку, але й може обернутися погіршенням загальної якості чинних інституційних рамок.

Поширення практики маніпулювання суспільними настроями може призвести до розширення переліку формальних правил, реформування яких є недоцільним. Так, внаслідок маніпулювання суспільними настроями може стати недоцільно реформувати навіть безумовно неефективні формальні правила зі значним рівнем цільової чи етичної неефективності.

Пильна увага, що приділяється сьогодні ефективності формальних правил, обумовлена тим, що найактуальніші проблеми, з якими стикається суспільство, так чи інакше викликані неефективністю чинних формальних правил. Такі проблеми сучасності як корупція [2–6], тіньова економіка [7–11], маніпулювання волевиавленням виборців [12–16], порушення правил обігу заборонених речовин [17–20], при більш ретельному дослідженні зводяться до проблеми неефективності чинних формальних правил, що не дозволяють досягти поставленої мети або ж суперечать морально-етичним нормам значної частини суспільства. Ще більшої актуальності проблемі неефективності чинних формальних правил надає їх властивість негативно впливати також і на ефективність інституційних реформ у довгостроковій перспективі, чому сприяє поширення практики маніпулювання суспільними настроями. Проте взаємозв'язок між неефективністю формальних правил і маніпулюванням суспільними настроями та їх сукупний вплив на ефективність інституційних реформ залишається поза увагою більшості дослідників.

Метою статті є виявлення критеріїв доцільності реформування формальних правил зі значною цільовою чи етичною неефективністю в умовах поширення практики маніпулювання суспільними настроями.

Як принципова неспроможність формальних правил досягти поставленої мети, так і їх суперечливість стосовно морально-етичних норм суспільства є одними із основних причин неефективності формальних правил [21]. Тому очевидно, що прийняття формальних правил, які характеризуються цільовою або етичною неефективністю, негативно позначиться на загальній ефективності чинних інституціональ-

них рамок. Проте негативні наслідки їх прийняття для динаміки ефективності формальних правил цим не обмежуються. З часом як для політичної верхівки, так і для пересічних громадян стає зрозуміло, що поставлена мета не досягнута. Тому, для компенсації неефективності даних базових формальних правил, починає вводитися низка додаткових другорядних формальних правил, що мають забезпечити належне виконання базових формальних правил. Подібне нагромадження другорядних формальних правил з часом призводить до стрімкого зростання кількості та заплутаності бюрократичних процедур і, тією чи іншою мірою, негативно позначається на загальній ефективності інституційних реформ. (Далі в статті, якщо це не зазначено окремо, під неефективними формальними правилами ми будемо розуміти весь комплекс базових і другорядних формальних правил, що присвячені розв'язанню певної проблеми та характеризуються цільовою чи етичною неефективністю).

Тяжкість наслідків цільової та етичної неефективності формальних правил для динаміки ефективності чинних формальних правил може змінюватися в дуже широких межах: від повної їх відсутності до практичної неможливості позбутися неефективних чинних формальних правил у майбутньому. Для того, щоб з'ясувати, чим визначається ступінь тяжкості негативних наслідків цільової та етичної неефективності формальних правил для ефективності інституційних реформ у довгостроковому періоді, розглянемо вплив відповідних формальних правил на динаміку ефективності чинних формальних правил у випадку відсутності маніпулювання суспільними настроями та за його наявності.

За відсутності маніпулювання суспільними настроями прийняття формальних правил з цільовою чи етичною неефективністю призводить, у довгостроковій перспективі, до погіршення динаміки загальної ефективності інституціональних рамок унаслідок зростання кількості другорядних формальних правил. І якщо суспільством не буде вчасно виявлено, що безпосередньою причиною провалу інституційних реформ є цільова чи етична неефективність базових формальних правил, то процес прийняття другорядних формальних правил буде продовжуватися й надалі, зменшуючи ефективність інституційних реформ.

Наведемо декілька прикладів негативного впливу формальних правил з цільовою чи етичною неефективністю на динаміку ефективності формальних правил за відсутності маніпулювання суспільними настроями.

Ілюстрацією негативного впливу етично неефективних формальних правил на динаміку ефективності формальних правил є законодавство, що забороняє споживання окремих видів товарів та послуг. У багатьох випадках суспільство намагається уникнути справжніх чи уявних негативних наслідків спо-

живання його членами тих чи інших товарів і послуг. Так, у окремих країнах в різні часи намагалися позбутися негативних наслідків від алкоголю, наркотиків, абортів чи проституції шляхом їх заборони. Проте законодавча заборона не призводить до зникнення в окремих верств населення бажання споживати ці товари та послуги. Внаслідок цього утворюється «чорний ринок» і зростає рівень злочинності. Тому для того, щоб утримати своїх громадян від споживання заборонених товарів і послуг, суспільство, найчастіше, вдається до введення додаткових другорядних законів і нормативних актів, що передбачають посилення відповідальності за виготовлення, збут і, подекуди, споживання заборонених товарів.

Подібні спроби примусу до виконання вимог етично неефективних формальних правил не лише не досягають успіху, але й призводять до суттєвого зростання витрат на утримання додаткових правоохоронців і відкривають можливості для корупції. Як наслідок, намагання позбавити суспільство негативних наслідків споживання окремих видів товарів і послуг обертається для суспільства ще більшими проблемами, ніж їх споживання. Очевидно, що будь-які намагання виправити ситуацію шляхом прийняття додаткових другорядних формальних правил призведуть до ще більшого загострення даної проблеми, оскільки базові формальні правила, що забороняють вживання відповідного товару, і надалі суперечитимуть бажанням багатьох членів суспільства. Тому єдиною можливістю позбутися негативних наслідків нововведених етично неефективних базових формальних правил є їх повне скасування.

Прикладом негативного впливу на довгострокову динаміку формальних правил унаслідок прийняття формальних правил, що характеризуються цільовою неефективністю, є так званий Джерімандерінг (*Gerrymandering*). У виборчих системах, де переможець отримує все в межах свого виборчого округу, створюються умови, сприятливі для маніпулювання межами виборчих округів. Найпоширенішими методами маніпулювання є так звані стратегії концентрації – концентрація електорату опозиції в окремих округах для зменшення кількості суперників в інших округах, та розмазування – розподіл опозиційного електорату по різних округах для забезпечення їх меншості в кожному з них.

Унаслідок цього в окремих країнах, де діє подібна виборча система, виникають дискусії щодо припинення подібних маніпуляцій шляхом встановлення більш чітких правил формування меж виборчих округів. У дискусії навколо цієї проблеми включаються навіть математики, що розробляють статистичні методи, які суди могли б використовувати під час розгляду справ щодо умисного маніпулювання межами виборчих округів. Проте введення чітких правил формування меж виборчих округів не вирішує про-

блеми, адже, усуваючи можливості для чиновників встановлювати межі виборчих округів на власних розсуд, дані формальні правила можуть бути самі побудовані таким чином, що під час формування меж виборчих округів перевага буде надаватися певній політичній силі. І навіть якщо це не так, то на цьому все одно наполягатимуть політичні сили, які програли, і суперечки навколо правил формування меж виборчих округів точитимуться й надалі.

Слід зазначити, що проблема маніпулювання межами виборчих округів і подальше нагромадження додаткових формальних правил для її усунення є наслідком виключно цільової неефективності формальних правил, адже за інших виборчих систем подібні проблеми не виникають.

Позбутися проблеми маніпулювання межами виборчих округів можна, змінивши чинні базові формальні правила на формальні правила, що передбачають введення пропорційної виборчої системи. Адже за такої системи стратегії концентрації та розмазування стають неможливими, і маніпулювання межами виборчих округів позбавляється будь-якого сенсу.

Таким чином, якщо принципова неможливість певних формальних правил досягти поставленої мети або їх суперечливість щодо моральних поглядів суспільства не буде вчасно виявлена, то зусилля реформаторів, замість повної заміни всього комплексу неефективних формальних правил, будуть помилково націлені на підвищення ефективності другорядних формальних правил даного комплексу. Однак необхідно звернути увагу на те, що за відсутності маніпулювання суспільними настроями не існує жодних зовнішніх чинників, які б заважали скасуванню формальних правил з цільовою чи етичною неефективністю, окрім несвоечасного виявлення їх повної неспроможності досягти поставленої мети. Щойно буде з'ясована їх цільова чи етична неефективність, дані формальні правила будуть з легкістю замінені більш ефективними альтернативними формальними правилами, і ніщо не сприятиме їх поверненню. Тобто, базові формальні правила будуть характеризуватися або симетричністю витрат зміни (витрати прийняття формальних правил дорівнюють витратам їх скасування), або прямою несиметричністю витрат зміни (витрати прийняття формальних правил перевищують витрати їх скасування) [22]. Більше того, між рівнем цільової та етичної неефективності формальних правил та імовірністю їх скасування існує пряма залежність. Адже, чим більш неефективними є подібні формальні правила, тим більше уваги буде прикуто до проблеми, яку вони мають регулювати, – як з боку суспільства, так і з боку фахівців у відповідній галузі. Це, своєю чергою, має привести до зростання кількості досліджень цієї проблеми та підвищення імовірності виявлення цільової чи етичної неефективності даних формальних правил. Таким

чином, чим вище неефективність подібних формальних правил, тим більш очевидною стає їх неспроможність досягти поставленої мети та, відповідно, тим вище імовірність того, що вони будуть скасовані.

Слід окремо зауважити, що багато прикладів формальних правил з цільовою чи етичною неефективністю, у тому числі тих, що будуть розглянуті в цій статті, мають місце у країнах з ефективними формальними правилами. Особливо якщо останні порівнювати з формальними правилами інших країн. Проте загальна ефективність інституційних рамок цих країн зовсім не означає відсутності негативного впливу формальних правил з цільовою та етичною неефективністю як на ефективність чинних формальних правил, так і на їх динаміку. Просто їх негативний вплив залишається непоміченим на фоні ефективності інших формальних правил.

В умовах поширення практики маніпулювання суспільними настроями ступінь негативного впливу цільової або етичної неефективності формальних правил на динаміку інституційних рамок залежить від того, чи стали дані формальні правила інструментом маніпулювання. У тих випадках, коли певні формальні правила не перетворилися на інструмент маніпулювання суспільними настроями, їх негативний вплив на динаміку формальних правил повністю аналогічний випадку відсутності практики маніпулювання суспільними настроями: базові формальні правила будуть характеризуватися симетричністю або прямою несиметричністю витрат зміни, і ситуація може бути легко виправлена, щойно суспільство виявить справжню причину проблем та замінить базові формальні правила, що характеризуються цільовою або етичною неефективністю, їх більш ефективними аналогами.

Якщо ж проблема, для регулювання якої були прийняті формальні правила з цільовою чи етичною неефективністю, стає предметом маніпулювання суспільними настроями, то на інструмент маніпулювання неодмінно перетворюються і відповідні формальні правила. Наслідки подібного перетворення формальних правил залежатимуть від дій гравців-маніпуляторів та їх інтересів. Якщо в інтересах гравців-маніпуляторів буде скасування чинних неефективних формальних правил, то завдяки їх зусиллям у групі занепокоєння буде формуватися ставлення до даних формальних правил як до чинника, що недостатньо протистоїть або, навпаки, сприяє поширенню певного небезпечного явища. Це спонукатиме членів групи занепокоєння до активної підтримки скасування відповідних формальних правил, і випадковий збіг інтересів гравців-маніпуляторів та суспільства буде сприяти позитивній динаміці ефективності чинних формальних правил.

Протилежна ситуація складатиметься в тих випадках, коли гравці-маніпулятори зацікавлені або у

збереженні чинних неефективних формальних правил, або в підриві репутації приборчників їх реформування. У цьому випадку, завдяки діям гравців-маніпуляторів, у групі занепокоєння буде формуватися думка про те, що чинні формальні правила є ефективним, або навіть єдиним, засобом попередження певного небезпечного явища. Відповідно, будь-які спроби скасування даних формальних правил будуть сприйняті групою занепокоєння як загроза для їх безпеки чи добробуту та викличуть посилену протидію з їх боку подібним інституційним змінам.

Саме негативна реакція з боку суспільства суттєво ускладнить або взагалі унеможливить заміну базових формальних правил з цільовою чи етичною неефективністю іншими, більш ефективними формальними правилами. Тобто, у випадку поширення практики маніпулювання суспільними настроями неефективні формальні правила, що перетворилися на інструмент маніпулювання суспільними настроями, будуть характеризуватися зворотною несиметричністю витрат зміни (витрати прийняття даних формальних правил будуть меншими за витрати їх скасування). Консервація ж неефективних базових формальних правил призведе до того, що подальші спроби їх реформування підуть шляхом прийняття додаткових другорядних формальних правил, що і визначить у довгостроковому періоді негативну динаміку формальних правил.

Проте, за даних обставин, заморожування формальних правил з цільовою чи етичною неефективністю на невизначений період – це не єдина загроза, яку вони несуть для успіху інституційних реформ. Значно більшу небезпеку становить здатність неефективних формальних правил самим створювати умови, сприятливі для маніпулювання суспільними настроями.

Прикладом формальних правил з цільовою неефективністю, що здатні створювати умови, сприятливі для маніпулювання суспільними настроями, є репресивні антикорупційні формальні правила [23; 24]. Через значну цільову неефективність дані формальні правила здатні призвести до цілої низки негативних наслідків, що є не менш загрозливими, ніж сама корупція та, найголовніше, є очевидними для суспільства. Тому, якщо до введення репресивних антикорупційних формальних правил суспільна увага ще не була загострена на проблемі корупції, то після того, як проявляться повною мірою всі негативні наслідки нововведених формальних правил, рівень суспільного занепокоєння через високий рівень корумпованості може суттєво підвищитися. Проблема при цьому полягає в тому, що суспільство не має можливостей самостійно визначити реальну причину виникнення даних негативних явищ і, завдяки підказкам гравців-маніпуляторів, буде помилково вважати, що їх причиною є безпосередньо корупція, а не репресивні

антикорупційні заходи. У цьому випадку суспільство буде вороже ставитися до будь-яких спроб скасування даних неефективних базових формальних правил, що й забезпечить їх консервацію.

Водночас загострена увага суспільства вимагатиме від уряду та парламенту рішучих дій щодо боротьби з корупцією чи її імітації. Через неможливість скасувати неефективні базові формальні правила інституційні перетворення відбуватимуться шляхом прийняття другорядних формальних правил, а зростання суспільного занепокоєння спонукатиме до нарощування темпів їх прийняття, що суттєво підвищить кількість другорядних формальних правил і посилить негативну динаміку формальних правил у довгостроковому періоді. Це, своєю чергою, ще більше підвищує ступень занепокоєння суспільства через поширення корупції. Внаслідок цього утворюється коло позитивного зворотного зв'язку між неефективністю формальних правил і маніпулюванням суспільними настроями, що суттєво погіршує динаміку ефективності формальних правил і може стати причиною провалу інституційних реформ.

Створенню формальними правилами з цільовою чи етичною неефективністю умов для виникнення та поширення практики маніпулювання суспільними настроями сприяють такі чинники:

- ✦ поширення суспільного занепокоєння щодо проблеми, що регулюється відповідними формальними правилами, на широкі верстви населення;
- ✦ наявність широких можливостей для досягнення гравцями-маніпуляторами власної мети.

Поширення практики маніпулювання суспільними настроями призводить до того, що, крім зазначених вище критеріїв доцільності реформування формальних правил, додається такий критерій, як відсутність поширення практики маніпулювання на коло проблем, що регулюються відповідними неефективними формальними правилами. У тих випадках, коли неефективні формальні правила перетворилися на інструмент маніпулювання суспільними настроями, їх реформування стає недоцільним і має бути відкладено до усунення практики маніпулювання навколо питань, що регулюються цими формальними правилами [25].

ВИСНОВКИ

Цільова неефективність формальних правил може стати причиною як негативної динаміки формальних правил, так і поширення практики маніпулювання суспільними настроями.

За відсутності маніпулювання суспільними настроями основним чинником, що обумовлює негативний вплив формальних правил з цільовою чи етичною неефективністю на динаміку формальних правил та ефективність інституційних реформ,

є зростання кількості другорядних формальних правил, що приймаються для компенсації неефективності базових формальних правил.

Поширення практики маніпулювання суспільними настроями на коло проблем, що регулюються формальними правилами зі значною цільовою чи етичною неефективністю, призводить до значної зворотної несиметричності витрат зміни даних правил, через що групи занепокоєння можуть легко домогтися їх повернення. З іншого боку, цільова чи етична неефективність формальних правил може сама створювати сприятливі умови для маніпулювання суспільними настроями. В останньому випадку негативний вплив на динаміку формальних правил та ефективність інституційних реформ суттєво посилюється.

Відповідно, усунення формальних правил, що характеризуються цільовою чи етичною неефективністю, для підвищення ефективності інституційних реформ можливе лише в тих випадках, коли відповідні базові формальні правила не супроводжується маніпулюванням суспільними настроями навколо цих правил. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамов Ф. В. Критерії доцільності реформування умовно та безумовно неефективних формальних правил. *Бізнес Інформ*. 2016. № 6. С. 8–12. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2016-6_0-pages-8_12.pdf
2. Pellegrini L., Gerlagh R. Causes of corruption: a survey of cross-country analyses and extended results. *Economics of Governance*. 2008. Vol. 9. No. 3. P. 245–263. DOI: 10.1007/s10101-007-0033-4
3. Cooray A., Schneider F. Does corruption throw sand into or grease the wheels of financial sector development? *Public Choice*. 2018. Vol. 177. No. 1-2. P. 111–133. DOI: 10.1007/s11127-018-0592-7
4. Dreher A., Siemers L. H. R. The nexus between corruption and capital account restrictions. *Public Choice*. 2009. Vol. 140. No. 1-2. P. 245–265.
5. Bergh A., Fink G., Öhrvall R. More politicians, more corruption: evidence from Swedish municipalities. *Public Choice*. 2017. Vol. 172. No. 3-4. P. 483–500. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11127-017-0458-4>
6. Banerjee P., Mukherjee V. Bureaucratic competition versus monopoly: measuring corruption and welfare. *Indian Economic Review*. 2020. Vol. 55. No. 1. P. 51–65. DOI: <https://doi.org/10.1007/s41775-020-00080-8>
7. Dreher A., Schneider F. Corruption and the shadow economy: an empirical analysis. *Public Choice*. 2010. Vol. 144. No. 1-2. P. 215–238. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11127-009-9513-0>
8. Gabrieli T., Pilbeam K., Shi B. The impact of shadow banking on the implementation of Chinese monetary policy. *International Economics and Economic Policy*. 2018. Vol. 15. No. 2. P. 429–447. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10368-017-0397-z>
9. Dybka P., Kowalczyk M., Olesiński B. et al. Currency demand and MIMIC models: towards a structured hybrid

method of measuring the shadow economy. *International Tax and Public Finance*. 2019. Vol. 26. No. 1. P. 4–40. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10797-018-9504-5>

10. Dreher A., Méon P. G., Schneider F. The devil is in the shadow. Do institutions affect income and productivity or only official income and official productivity? *Public Choice*. 2014. Vol. 158. No. 1-2. P. 121–141. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11127-012-9954-8>

11. Tyrowicz J., Cichocki S. Employed unemployed? On shadow employment in transition. *Empirica*. 2011. Vol. 38. No. 2. P. 259–281. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10663-010-9135-2>

12. Flis J., Słomczyński W., Stolicki D. Pot and ladle: a formula for estimating the distribution of seats under the Jefferson–D'Hondt method. *Public Choice*. 2020. Vol. 182. No. 1-2. P. 201–227. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11127-019-00680-w>

13. Guest O., Kanayet F. J., Love B. C. Gerrymandering and computational redistricting. *Journal of Computational Social Science*. 2019. Vol. 2. No. 2. P. 119–131. DOI: [10.1007/s42001-019-00053-9](https://doi.org/10.1007/s42001-019-00053-9)

14. Krieger N. Climate crisis, health equity, and democratic governance: the need to act together. *Journal of Public Health Policy*. 2020. Vol. 41. No. 1. P. 4–10. DOI: <https://doi.org/10.1057/s41271-019-00209-x>

15. Mahtani A. Frege's puzzle and the ex ante Pareto principle. *Philosophical Studies*. 2021. Vol. 178. No. 6. P. 2077–2100. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11098-020-01524-w>

16. Speroni di Fenizio P., Gewurz D. A. The space of all proportional voting systems and the most majoritarian among them. *Social Choice and Welfare*. 2019. Vol. 52. No. 4. P. 663–683. DOI: <https://doi.org/10.1007/s00355-018-1166-9>

17. Post C., Brouwer J. G., Vols M. Regulation of Prostitution in the Netherlands: Liberal Dream or Growing Repression? *European Journal on Criminal Policy and Research*. 2019. Vol. 25. No. 2. P. 99–118. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10610-018-9371-8>

18. Humphreys B. R. Legalized Sports Betting, VLT Gambling, and State Gambling Revenues: Evidence from West Virginia. *Eastern Economic Journal*. 2021. Vol. 47. No. 1. P. 9–28. DOI: <https://doi.org/10.1057/s41302-020-00178-0>

19. Palali A., van Ours J. C. Cannabis use and support for cannabis legalization. *Empirical Economics*. 2017. Vol. 53. No. 4. P. 1747–1770. DOI: <https://doi.org/10.1007/s00181-016-1172-7>

20. Foote C. L., Goetz C. F. The Impact of Legalized Abortion on Crime: Comment. *The Quarterly Journal of Economics*. 2008. Vol. 123. No. 1. P. 407–423. DOI: <https://doi.org/10.1162/qjec.2008.123.1.407>

21. Абрамов Ф. В. Критерии эффективности формальных правил и их влияние на экономическое развитие. *Вісник Одеського національного університету*. 2011. Т. 16. Вип. 20. С. 7–13. URL: http://visnyk-onu.od.ua/journal/2011_16/01.pdf

22. Абрамов Ф. В. Факторы устойчивости формальных правил. *Вісник Національного технічного університету «ХПІ»*. Тематичний випуск «Технічний прогрес і ефективність виробництва». 2012. № 25. С. 122–127. URL: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/10544/1/vestnik_HPI_2012_25_2_Abramov_Factory.pdf

23. Абрамов Ф. В. Эффективность репрессивных антикоррупционных заходов в условиях высокого уровня коруптованості. *Бізнес Інформ*. 2017. № 12. С. 8–12. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2017-12_0-pages-8_12.pdf

24. Абрамов Ф. В. Суспільні настрої як фактор динаміки антикорупційних формальних правил. *Бізнес Інформ*. 2018. № 12. С. 26–31. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2018-12_0-pages-26_31.pdf

25. Абрамов Ф. В. Заходи з попередження маніпулювання суспільними настроями. *Бізнес Інформ*. 2019. № 11. С. 22–27. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-11-22-27>

REFERENCES

Abramov, F. V. "Efektyvnist represyvykh antykoruptsiinykh zakhodiv v umovakh vysokoho rivnia korumpovanosti" [The Efficiency of Repressive Anti-Corruption Measures in Conditions of High-Level Corruption]. *Biznes Inform*, no. 12 (2017): 8-12. https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2017-12_0-pages-8_12.pdf

Abramov, F. V. "Faktory ustoychivosti formalnykh pravil" [Stability Factors of Formal Rules]. *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu «KhPI»*. *Tematichnyi vypusk «Tekhnichniy prohres i efektyvnist vyrobnytstva»*, no. 25 (2012): 122-127. http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/10544/1/vestnik_HPI_2012_25_2_Abramov_Factory.pdf

Abramov, F. V. "Kriterii effektivnosti formalnykh pravil i ikh vliyaniye na ekonomicheskoye razvitiye" [Criteria for the Effectiveness of Formal Rules and Their Impact on Economic Development]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu*, vol. 16, is. 20 (2011): 7-13. http://visnyk-onu.od.ua/journal/2011_16/01.pdf

Abramov, F. V. "Kryterii dotsilnosti reformuvannya umovno ta bezumovno neefektyvnykh formalnykh pravyl" [Criteria for the Appropriateness of Reforming Both the Conditionally and the Unconditionally Inefficient Formal Rules]. *Biznes Inform*, no. 6 (2016): 8-12. https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2016-6_0-pages-8_12.pdf

Abramov, F. V. "Suspilni nastroi yak faktor dynamiky antykoruptsiinykh formalnykh pravyl" [The Public Sentiments as a Factor in the Dynamics of Anti-Corruption Formal Rules]. *Biznes Inform*, no. 12 (2018): 26-31. https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2018-12_0-pages-26_31.pdf

Abramov, F. V. "Zakhody z poperedzhennia manipuliuvannya suspilnymy nastroiamy" [Measures to Prevent Manipulation with Public Sentiments]. *Biznes Inform*, no. 11 (2019): 22-27. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-11-22-27>

Banerjee, P., and Mukherjee, V. "Bureaucratic competition versus monopoly: measuring corruption and welfare". *Indian Economic Review*, vol. 55, no. 1 (2020): 51-65. DOI: <https://doi.org/10.1007/s41775-020-00080-8>

Bergh, A., Fink, G., and Ohrvall, R. "More politicians, more corruption: evidence from Swedish municipalities". *Public Choice*, vol. 172, no. 3-4 (2017): 483-500. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11127-017-0458-4>

- Cooray, A., and Schneider, F. "Does corruption throw sand into or grease the wheels of financial sector development?" *Public Choice*, vol. 177, no. 1-2 (2018): 111-133. DOI: 10.1007/s11127-018-0592-7
- Dreher, A., and Schneider, F. "Corruption and the shadow economy: an empirical analysis". *Public Choice*, vol. 144, no. 1-2 (2010): 215-238. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11127-009-9513-0>
- Dreher, A., and Siemers, L. H. R. "The nexus between corruption and capital account restrictions". *Public Choice*, vol. 140, no. 1-2 (2009): 245-265.
- Dreher, A., Meon, P. G., and Schneider, F. "The devil is in the shadow. Do institutions affect income and productivity or only official income and official productivity?" *Public Choice*, vol. 158, no. 1-2 (2014): 121-141. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11127-012-9954-8>
- Dybka, P. et al. "Currency demand and MIMIC models: towards a structured hybrid method of measuring the shadow economy". *International Tax and Public Finance*, vol. 26, no. 1 (2019): 4-40. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10797-018-9504-5>
- Flis, J., Slomczynski, W., and Stolicki, D. "Pot and ladle: a formula for estimating the distribution of seats under the Jefferson-D'Hondt method". *Public Choice*, vol. 182, no. 1-2 (2020): 201-227. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11127-019-00680-w>
- Foote, S. L., and Goetz, C. F. "The Impact of Legalized Abortion on Crime: Comment". *The Quarterly Journal of Economics*, vol. 123, no. 1 (2008): 407-423. DOI: <https://doi.org/10.1162/qjec.2008.123.1.407>
- Gabrieli, T., Pilbeam, K., and Shi, B. "The impact of shadow banking on the implementation of Chinese monetary policy". *International Economics and Economic Policy*, vol. 15, no. 2 (2018): 429-447. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10368-017-0397-z>
- Guest, O., Kanayet, F. J., and Love, B. C. "Gerrymandering and computational redistricting". *Journal of Computational Social Science*, vol. 2, no. 2 (2019): 119-131. DOI: 10.1007/s42001-019-00053-9
- Humphreys, B. R. "Legalized Sports Betting, VLT Gambling, and State Gambling Revenues: Evidence from West Virginia". *Eastern Economic Journal*, vol. 47, no. 1 (2021): 9-28. DOI: <https://doi.org/10.1057/s41302-020-00178-0>
- Krieger, N. "Climate crisis, health equity, and democratic governance: the need to act together". *Journal of Public Health Policy*, vol. 41, no. 1 (2020): 4-10. DOI: <https://doi.org/10.1057/s41271-019-00209-x>
- Mahtani, A. "Frege's puzzle and the ex ante Pareto principle". *Philosophical Studies*, vol. 178, no. 6 (2021): 2077-2100. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11098-020-01524-w>
- Palali, A., and van Ours, J. C. "Cannabis use and support for cannabis legalization". *Empirical Economics*, vol. 53, no. 4 (2017): 1747-1770. DOI: <https://doi.org/10.1007/s00181-016-1172-7>
- Pellegrini, L., and Gerlagh, R. "Causes of corruption: a survey of cross-country analyses and extended results". *Economics of Governance*, vol. 9, no. 3 (2008): 245-263. DOI: 10.1007/s10101-007-0033-4
- Post, C., Brouwer, J. G., and Vols, M. "Regulation of Prostitution in the Netherlands: Liberal Dream or Growing Repression?" *European Journal on Criminal Policy and Research*, vol. 25, no. 2 (2019): 99-118. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10610-018-9371-8>
- Speroni di Fenizio, P., and Gewurz, D. A. "The space of all proportional voting systems and the most majoritarian among them". *Social Choice and Welfare*, vol. 52, no. 4 (2019): 663-683. DOI: <https://doi.org/10.1007/s00355-018-1166-9>
- Tyrowicz, J., and Cichocki, S. "Employed unemployed? On shadow employment in transition". *Empirica*, vol. 38, no. 2 (2011): 259-281. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10663-010-9135-2>